

Франція здобула Сирію, Ліван, Кілікію, Малу Вірменію, частину Курдистану та Східної Анатолії й розповсюджувала свій вплив на частину Аравії північніше Неджа. Росія, окрім Константинополя та Чорноморських проток, отримала Трапезунд, Ерзерум, Боязет, Ван, Бітліс, частину Курдистану й території вздовж Південного Причорномор'я [30, р. 162–163]. 23 травня Е. Грей передав текст цієї угоди із включеннями до нього побажаннями царського уряду російському послу в Лондоні О. Бенкендорфу [29, р. 162–163].

Отже, можна зробити висновок, що суперечності між Великою Британією, Францією та Росією стосовно Османської імперії суттєво послаблювали Антанту в її боротьбі з країнами Четвертого союзу. Проте, водночас, Лондон та Париж майстерно користувалися прагненнями царського уряду підпорядкувати протоки Босфор та Дарданелли, разом з османською столицею Константинополем, щоб стимулювати Петербург до активної участі у війні до "переможного кінця". Вимоги Росії до своїх союзників про передачу їй після перемоги у війні цих османських володінь, висловлені 4 березня 1915 р., започаткували домовленості країн Антанти про розподіл величезних територій Османської імперії, остаточно окреслені в договорі Сайса-Піко від 16 травня 1916 р.

1. Архив полковника Хауза. – М., 2004. – Т. 1. 2. Бенкендорф – Сазонов. 12 / 25 февраля 1915 // Константинополь и Проливы. Документы бывшего Министерства иностранных дел. (Далі – Константинополь и Проливы). – М., 1925. – Т. I. – № XXXVI. 3. Бенкендорф – Сазонов. Лондон, 9 ноября / 27 октября 1914. // Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств. – М., 1933–1940. (Далі – МОЭИ). – Серия 3. – Т. 6. – Ч. 2. – № 484. 4. Берти Ф. За кулисами Антанти. Дневник британского посла в Париже 1914–1919. – М., 1927. 5. Бьюкенен Дж. Мемуары дипломата: Воспоминания, мемуары. – М.-Мн., 2001. 6. Вербальная нота французского посольства в Петрограде на имя российского министра иностранных дел С.Д. Сазонова. Петроград, 10 апреля 1915. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № XCIX. 7. Емец В. А. Проблема Черноморских проливов во внешней политике России в период первой мировой войны // Россия и Черноморские проливы (XVIII–XX столетия) / под ред. Л. Н. Нежинского, А. В. Игнатова. – М., 1999. 8. Записка члена

Государственного Совета Палицина "Соображения о желательной в Малой Азии границе". 18 марта 1915 г. // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). – Ф. 601. – Оп. 1. – Д. 601. 9. История дипломатии. – М., 1965. – Т. III. 10. Машевский О. П. Причины та передумови Дарданелльської операції // Сходознавство. – 2011. – № 53. 11. Машевський О. П. Проблема Чорноморських проток у міжнародних відносинах (1870 р. – початок 1920-х рр.). – К., 2010. – 792 с. 12. Никоненко А.Д. Вопрос о Константинополе и Проливах во время первой империалистической войны. 1914–1915. – Дисс... канд. ист. наук. – М., 1948. 13. Нотович Ф.И. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. – М.-Л., 1947. – Т.1. 14. Памятная записка великобританского посольства в Петербурге российскому министру иностранных дел С. Д. Сазонову. Петроград, 12 марта 1915 г. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № LXXVI. 15. Памятная записка великобританского посольства в Петербурге российскому министру иностранных дел С. Д. Сазонову. Петроград, 12 марта 1915 г. // Там само. – № LXXVII. 16. Памятная записка российского министра иностранных дел С. Д. Сазонова французскому и великобританскому послам в Петрограде М. Палеологу и сэру Дж. Бьюкенену. Петроград, 19 февраля / 4 марта 1915 г. // Там само. – № XLIX. 17. Поденная запись министерства иностранных дел. 16 / 3 марта 1915. // МОЭИ. – Серия 3. – Т. 7. – Ч. 1. – № 381. 18. Пуанкаре Р. На службе Франции 1914 – 1915: Воспоминания. Мемуары. – М.-Мн., 2002. – Т. I. 19. Русаков К.А. Проблема Черноморских проливов во внешней политике Великобритании, 1892–1920 гг. Дисс... канд. ист. наук. – Луганск, 2003. 20. Сазонов – Бенкендорф. Петроград, 7 / 20 марта 1915. // Константинополь и Проливы. – М., 1925. – Т. I. – № LXXVIII. 21. Сазонов С.Д. Воспоминания. – Минск, 2002. 22. Янчулев С.А. Борбата за един световен град 1907–1917. – София, 1945. 23. Anderson M.S. The eastern question. 1774–1923. – London, 1965. 24. Benckendorff – Iswolski. London, den 22 Februar / 7 März 1915. // Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis aus den Jaren 1914–1917. Iswolski im Weltkrieg. – Berlin, 1926. (Далі – Iswolski. 1914–1917). – № 263. 25. Buchanan – Grey. St. Petersburg, November 22, 1914. // Macfie A.L. The straits question 1908–36. – Saloniki, 1993. 26. Bülow – Wilhelm II. Berlin, den 22 Oktober 1908. Anlage I. // Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. (Далі – G.P.). – B. 26 (1). – № 9061. 27. Fuad A. La Question des Détroits. – P., 1928. 28. Graves P. P. The question of the Straits. – L., 1971. 29. Grey – Benckendorf. London, 23 May 1916. // Anderson M.S. The great powers and the Near East 1774–1923. – London, 1970. 30. Grey – Cambon. London, 16 May 1916. // Ibid. 31. Macfie A.L. The straits question 1908–36. – Saloniki, 1993. 32. Russian Circular Telegram of 4 March 1915. // Anderson M.S. The great powers and the Near East 1774–1923. – London, 1970. 33. Sazonow – Iswolski. St. Petersburg, den 29 November / 12 Dezember 1914. // Iswolski. 1914–1917. – № 236. 34. The Sykes-Picot Agreement, 26 pril-23 October 1916. // Anderson M.S. The great powers and the Near East 1774–1923. – London, 1970.

Надійшла до редколегії 17.02.12

С. Мотрук, канд. іст. наук, доц.

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Стаття висвітлює ключові напрями зовнішньої політики Чеської Республіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Проаналізовано основні етапи процесу інтегрування країни до НАТО та Європейського Союзу.

The article deals with some basic directions of foreign policy of the Czech Republic at the end of XX – at the beginning of XXI cent. The basic stages of process of integration to NATO and European Union are analysed.

Наймасштабнішими процесами сучасної доби, якщо брати до уваги обсяги зумовлених ними явищ, стали розширення трансатлантичних та загальноєвропейських структур на Схід. Кожна з країн Центрально-Східної Європи, в тому числі Чехія, пройшла свій власний, вельми складний шлях до НАТО та Європейського Союзу, повноправним членом яких вона стала у 1999 та 2004 рр. Наукова актуальність даного дослідження зумовлена теоретичною значущістю його предмета та можливістю практичного застосування окремих висновків і узагальнень. Досвід зовнішньополітичної активності ЧР в цілому й її кроків на шляху євроатлантичної інтеграції зокрема мають безперечний інтерес для усвідомлення сутності змін в системі міжнародних відносин на межі ХХ–ХХІ ст. та їхнього впливу на геополітичне становище України.

1 січня 1993 р. на політичній мапі світу з'явилася нова незалежна країна – Чеська Республіка. Основні напрями її зовнішньої політики впливали з головного магістрального курсу "повернення до Європи", проголошеного "оксамитовою революцією" 1989 р. Вони знайшли своє відображення в Концепції зовнішньої

політики ЧР, затвердженій урядом країни в лютому 1999 р., яка надалі корегувалася та оновлювалася в контексті відповідних політичних реалій [30, 31, 35].

Активний пошук нових пріоритетів розвитку стратегічного партнерства та забезпечення національної безпеки Чехії з урахуванням специфіки її геополітичного становища розпочався вже в перші роки незалежності. Після припинення існування "радянського блоку", в структурі якого важливу роль відігравали Організація Варшавського Договору (ОВД) та Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), та слов'янських федерацій в Європі чітко визначилися ключові стратегічні цілі ЧР: політична – вступ до НАТО, економічна – до ЄС.

Обидва завдання розглядалися керівництвом країни як взаємопов'язані та взаємообумовлені. Їхнє вирішення означало кінець культивованої тут століттями панслов'янської ідеї та повернення до європейської, точніше кажучи, германської орієнтації, що існувала раніше та мала глибокі історичні традиції [12]. У Празі домінувало переконання, що з геополітичної точки зору Чехія вже віддалася від тієї частини придунайського регіо-

ну, яка безпосередньо межує з поясом нестабільності у Східній та Південно-Східній Європі, та що її місце – серед стабільних європейських держав. Цим пояснювалося прагнення якомога швидше стати повноправною складовою розвинутих західноєвропейських структур [33, с.26–28.].

В переліку ключових напрямів зовнішньої політики Чехії одне з найважливіших місць зайняли її взаємини з НАТО. В ході візиту Президента США Б.Клінтона в січні 1994 р. відбулося підписання угоди "Партнерство в ім'я миру", яка наблизила ЧР до цієї організації. А наприкінці 1996 р. керівництво НАТО прийняло рішення про розширення Альянсу на Схід [4, с.688; 19, с.87].

Для формування національного механізму з реалізації курсу на набуття Чехією членства в НАТО 25 червня 1997 р. уряд країни своєю Постановою №383 схвалив створення урядового Комітету з інтеграції ЧР в НАТО, а також відповідного робочого Комітету. Статутом Комітету уряду ЧР передбачалося наступне: 1) підготовка та обговорення концептуальних й політичних документів, поглядів та рекомендацій, спрямованих на розвиток відносин ЧР з НАТО, а також на внутрішньодержавну підготовку до повного членства в НАТО; 2) надання необхідних пропозицій для прийняття рішень та схвалення заходів урядом; 3) обговорення та координація дій окремих відомств по відношенню до органів НАТО й до уряду; 4) інформування громадськості про ці кроки, їхнє обґрунтування та витрати; 5) взаємодія з Палатою депутатів та Сенатом Парламенту ЧР щодо створення законодавчої бази на шляху інтеграції до НАТО й визначення потреб в процесі інтеграції в законодавчій галузі [21, с.1].

8 липня 1997 р. на саміті Альянсу в Мадриді було прийнято рішення офіційно запросити Чехію, Польщу та Угорщину приєднатися до блоку, які вже у грудні того ж року підписали протоколи про вступ до НАТО. Далі розпочалася тривала процедура ратифікації документів всіма членами Альянсу та цими країнами-членами Вишеградської четвірки. В квітні 1998 р. ЧР першою з трьох запрошених країн-кандидатів ратифікувала свій вступ. На підставі адаптації до НАТО здійснювалася розробка сучасної правової бази в галузі оборони та кризового менеджменту. Головний документ у цій сфері – Закон "Про безпеку ЧР" – був прийнятий 22 квітня 1998 р. [23, с.2]. 12 березня 1999 р. Чехія разом з Польщею та Угорщиною стали повноправними членами НАТО. А 23–24 квітня того ж року відбувся ювілейний саміт Альянсу, присвячений 50-річчю його створення, в якому вперше офіційно взяли участь щойно прийняті країни Центрально-Східної Європи [14, с.158, 160, 214].

Втім процес розширення НАТО на Схід тривав. 21–22 листопада 2002 р. в Празі пройшов саміт, де було прийнято рішення про наступне розширення Альянсу й вступ до нього шість нових членів, а також обговорювалися методи боротьби проти міжнародного тероризму. Заключним акордом "самітів розширення" стало підписання в середині грудня 2002 р. між НАТО та ЄС декларації про стратегічне партнерство, що надало європейцям можливість проводити як спільні з Альянсом, так і самостійні військові операції [19, с.95].

В цілому участь Чехії у військовій структурі НАТО та успішна діяльність чеських військових підрозділів у міжнародних миротворчих операціях підвищили престиж країни в світі та позитивно вплинули на поширення її двосторонніх та багатосторонніх відносин. На краще змінилося ставлення чехів до своєї армії та її професіоналізації. Згідно проведеним опитуванням населення, 60% респондентів почали повністю довіряти власній армії, а 62% – підтримували членство ЧР в НАТО. Пар-

тією влади та опозиційними партіями, на підставі необхідності подальшої адаптації країни до НАТО, була організована широка політична підтримка вимозі виділення на оборону 2,2% ВВП [23, с.2].

Членство у НАТО дозволило зробити військово-політичному керівництву держави принципові висновки, які включено в Стратегію безпеки ЧР, що в період до 2015 р. загрози військової агресії проти Чехії існувати не буде. Країна, як зазначено в документі, повинна готуватися до вирішення кризових ситуацій за межами своєї території спільно з партнерами по НАТО та ЄС. Метою розбудови АЧР до 2010–2015 рр. було визначено забезпечення повної інтеграції до військових структур НАТО та досягнення спроможності виконувати усі завдання згідно зобов'язанням перед Альянсом, а також готовність діяти у військовій сфері в рамках ЄС [22, с.1].

Міністерство оборони ЧР створило необхідні умови для відображення нових стратегічних реалій у способах гарантування безпеки країни, тобто максимальне використання військових можливостей країн-членів НАТО. У мирний час – це питання забезпечення охорони повітряного простору з використанням Інтегрованої системи протиповітряної оборони НАТО в Європі. У кризовий період – це, перш за все, підтримка та посилення ЧР силами партнерів, як на території країни, так і за її межами, в зоні інтересів Альянсу. З іншого боку, ЧР робить свій внесок, виконуючи власні обов'язки перед НАТО. Збройні сили підготовлені для дій в рамках Альянсу на підставі існуючих планів. Підрозділи АЧР включені до операцій НАТО. Чехія прагне використовувати власний потенціал та досвід у окремих специфічних сферах та знайти своє місце в економічному середовищі, яке також забезпечує членство в Альянсі [22, с.2].

Одним з найбільших здобутків ЧР у сфері зовнішньої політики виявилася її успішна інтеграція до ЄС. Ще в 1989 р. було розроблено програму PHARE (французька абревіатура програми допомоги Польщі та Угорщині з перебудови економіки). Згодом вона поширилася й на Чехію та лягла в основу політики ЄС щодо країн Центрально-Східної Європи. 7 травня 1990 р. в Брюсселі відбулося підписання угоди між ЧСФР та Європейським Співтовариством про торгівлю та економічне співробітництво. Наступного року були підписані "Європейські угоди" з країнами Вишеградської групи [15, с.179, 182]. Можливість для посткомуністичних країн стати членами ЄС вперше знайшла формальне підтвердження 21–22 червня 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені, де визначилися основні критерії вступу до цієї організації: 1) забезпечення стабільності інститутів, гарантуючих демократію, панування права, дотримання прав людини та захист національних меншин; 2) наявність функціональної ринкової економіки; 3) спроможність протистояти конкурентному тиску й ринковим силам в рамках ЄС; 4) здатність прийняти всі зобов'язання членства, включаючи дотримання умов політичного, економічного та валютного союзів [28, р.86].

4 жовтня 1993 р. Чехія уклала угоду про асоційоване членство, котра вважалася початковим етапом на шляху повноправного входження до складу ЄС [29]. В наступні роки розробляється та запроваджується стратегія допомоги країнам-кандидатам в їхній підготовці до вступу (саміти в Ессені 1994 р. та Мадриді 1995 р.). В травні 1995 р. була опублікована так звана Біла книга про регуляторне узгодження під заголовком "Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Союзу". Вона містила перелік усіх необхідних для інтеграції в єдиний ринок ЄС законодавчих актів, а також рекомендації щодо порядку їхнього прийняття. Додаток, більш об'ємний, ніж основ-

на частина, охоплював 23 сектори економіки та суспільного життя, починаючи від руху капіталу до захисту прав споживачів [27].

17 січня 1996 р. чеський уряд подав офіційну заяву про вступ країни до ЄС. При оголошенні Європарламенту результатів роботи Європейської комісії (Комісії) "Порядок денний 2000" (Agenda 2000) в липні 1997 р. було детально розкрито зміст критеріїв членства [26, р.136–137]. Рекомендації Комісії, зафіксовані в цьому документі, фактично впроваджували стратегію "вступу хвилями", засновану на диференційованому підході до кандидатів з урахуванням об'єктивної оцінки їхньої готовності до вступу. Підводячи підсумки готовності країн-кандидатів до переговорів, Комісія разом з рекомендаціями з інших напрямів комунітарної політики пропонувала розпочати переговори лише з п'ятьма країнами, в тому числі з ЧР. Констатувалося, що в більшості секторів чеської промисловості не має бути проблем при інтеграції в ринок ЄС за умови, що Чехія продовжуватиме реструктуризацію і модернізацію економіки [7, с.27].

Відповідно до рішень Європейської Ради в Люксембурзі (грудень 1997 р.), на "саміті розширення", визначилася перша група кандидатів на приєднання до ЄС, до якої увійшла й Чехія. В березні 1998 р. розпочалися регулярні переговори з її керівництвом щодо умов вступу. Двосторонні відносини ЄС-ЧР регламентувалися "Європейською угодою", яка передбачала створення зон вільної торгівлі та впорядковувала співробітництво практично в усіх сферах. Була розроблена Національна програма – стратегічний документ, фіксує зміст подальших дій Чехії в процесі підготовки до членства в ЄС [15, с.152].

Проте Чехія, де адаптація правової бази йшла величезно повільно, а стан справ в економіці ускладнювався рецесією, що розпочалася у 1997 р., невдовзі потрапила до складу відстаючих та опинилася перед загрозою випадання з першої хвилі розширення ЄС. Міжнародний рейтинг інвестиційної привабливості країни протягом цього року погіршився на 9 пунктів, перемістившись на 44 місце у світі. У Звіті Європейської комісії за 1998 р. висловлювалась глибока схвильованість у зв'язку з економічним спадом, який переживала країна, незадовільним перебігом структурних реформ, незавершеністю процесів приватизації у господарській та банківській сферах, слабким прогресом у гармонізації національного законодавства з європейським [16, с.123–128].

ЧР, яка мала значно більш сприятливі стартові умови у порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами (низьку зовнішню заборгованість, загалом збалансований внутрішній ринок, помірну інфляцію, відносно високий рівень споживання, співставимий з аналогічними показниками розвинутих країн, високий освітній та культурний потенціал населення), так і не пододала наслідків початкового трансформаційного спаду й її відставання від країн ЄС ще більш поглибилось. У 1998 р. ВВП скоротився на 2,6 % і складав лише 52 % стосовно відповідного показника для країн Євросоюзу, що відсувало перспективу вступу Чехії якнайменше до 2004 р. Безробіття зросло до 8,7%, а річний рівень інфляції – 9,7 % [15, с.151; 34].

Криза чеської економіки кінця 1990-х рр. була виявом глибокої структурної кризи, закладеної стратегією трансформації ("клаусотерапія") і, передусім, моделлю купонної приватизації. Приватизація, котрій відводилася роль каталізатора реформ, призвела тільки до формальної зміни власника. В цілому досвід трансформації в ЧР засвідчив, що неможливо здійснювати комплексну переорієнтацію всієї економіки лише згідно з макроекономічними принципами й вказав на необхідність набли-

ження нормативно-правової бази економічних відносин до стандартів СОТ та ЄС [1, с.46–66].

Прихід до влади нових політичних сил – соціал-демократів, які перемогли на парламентських виборах у червні 1998 р., і наступна за цим кардинальна ревізія усієї стратегії реформ дозволили Чехії переломити несприятливі тенденції в економічній сфері та зміцнити свої позиції. Новий уряд, очолений М.Земаном, визнав необхідність прискореної підготовки до вступу в ЄС в якості першочергового імперативу і сконцентрував свої зусилля на виведенні країни з економічної кризи та інтенсифікації структурних реформ. З метою відновлення поступального розвитку економіки уряд відійшов від жорсткої стабілізаційної політики і вжив заходів для активізації внутрішнього попиту. Навесні 1999 р. почали запроваджуватися в життя представлені урядом М.Земана головні пункти сучасної економічної стратегії, які сприяли досягненню певної стабілізації ситуації. Ця політика дозволила підтримати поживлення господарської кон'юнктури та після трирічної рецесії вийти з 2000 р. на траєкторію економічного піднесення [17, с.344–345, 366].

Констатує провал стратегії ліберальних реформ, прийнятої колишнім урядом, новий кабінет міністрів заявив про свої наміри розширити використання державних важелів для підтримки та прискорення прогресивних змін в економіці. З цією метою у 1999 р. було прийнято Програму заходів по відродженню чеської промисловості, яка передбачала проведення за участю держави в період до 2003 р. організаційної та фінансової реструктуризації найбільших промислових корпорацій країни. Обсяг бюджетних асигнувань у 1999–2000 рр. на розвиток малого та середнього бізнесу збільшився вдвічі. Концепція аграрної політики, прийнята на період до вступу країни в ЄС, містила завдання по фінансовій стабілізації чеського сільського господарства та його адаптації до умов Єдиної сільськогосподарської політики. Було також форсовано завершення приватизації в кредитно-фінансовій та виробничій сферах [24].

З метою збагачення джерел фінансування реструктуризації економіки, посилення експортного потенціалу країни та інтенсифікації припливу ноу-хау з квітня 1998 р. був введений в дію обширний пакет заходів із заохочення прямих інвестицій. Новий раунд приватизації та покращення інвестиційного клімату активізували надходження західного капіталу: з 20 млрд дол. сукупного розміру іноземних інвестицій в чеську економіку за весь трансформаційний період понад 10 млрд припало на 1999–2000 рр. В результаті Чехія, до цього перебуваючи на третьому місці серед країн Центрально-Східної Європи за сумарним обсягом прямих надходжень в економіку, обігнала за цим показником Угорщину та вийшла на друге місце після Польщі [13, с.180].

Вже в 1999 р. Чехія опинилася серед чотирьох країн Центрально-Східної Європи, де, за визнанням Європейської комісії, діяла ринкова економіка [13, с.25, 179–180]. В грудні цього року саміт Європейської Ради в Гельсінкі ухвалив програму розширення, прийнявши рішення про надання всім державам, що висловили бажання стати членами ЄС і підписали відповідні угоди, в тому числі Чехії, статусу кандидатів в ЄС [5, с.5].

Успішне завершення посткомуністичної трансформації, початок котрій поклала "ніжна революція", суттєво наблизило Чехію до Євросоюзу, країни-члени якого перетворилися на її головних торгових партнерів та інвесторів. Частка Європейського Союзу в зовнішньоторговому обороті ЧР збільшилася протягом 1996–2000 рр. з 61% до 65,3%, в тому числі в чеському експорті – з 58,2% до 72,6%, і чеському імпорті – з 62,4%

до 64%. Протягом 2000–2002 рр. Чехія отримувала від ЄС щорічну фінансову підтримку у розмірі до 180 млн євро. Перехід у відносинах із західноєвропейськими країнами до нового торгово-економічного режиму активувало інтегрування Чехії у Спільний ринок [34].

Проте перебіг переговорного процесу ЧР-ЄС ускладнювався розбіжностями сторін щодо термінів введення в дію цілої низки положень єврозаконодавства, які іноді приймали характер принципового протистояння. Лише з часом позиції країни змінилися, набувши більш прагматичного характеру. Зокрема, після виборів 1998 р. новим урядом було затверджено Принципи управління регіональною політикою – документ, що відповідав принципам регіональної політики ЄС [3, с. 118–119].

З цього часу в Чехії розпочався справжній "законодавчий бум": тільки у 2000 р. парламентом країни було прийнято понад 500 нових законів та інших правових норм, гармонізованих з європейськими стандартами. Невдовзі вдалося узгодити 24 з 31 теми, необхідних для вступу до Євросоюзу, та знову набути міцні позиції серед першочергових кандидатів на вступ. Європейська комісія у своєму черговому Звіті дала високу оцінку новому курсу та практичній діяльності уряду М.Земана, котрому вдалося суттєво покращити макроекономічну ситуацію, прискорити структурні реформи та адаптацію національного законодавства до правової системи ЄС. За її оцінками, країна наблизилася до завершення переходу на європейські норми в фінансовому секторі та досягла високого ступеня узгодження з *acquis communautaire* (комунітарне право) в питаннях вільного руху товарів, господарської конкуренції, стандартизації сертифікації товарів, валютного та митного регулювання тощо (членство в ЄС вимагає доказів здатності впровадити увесь *acquis*, що містить понад 80 000 сторінок законодавчих документів) [3, с. 5; 13, с. 181].

Водночас на межі ХХ–ХХІ ст. у населення центральноєвропейських країн посилюлася апатія стосовно членства в Євросоюзі, а також спостерігалася зростання так званого євроскептицизму. Підтримка ідеї вступу Чехії до ЄС впала у 2001 р. з 50 до 39%. Це був один з найнижчих показників серед держав Центрально-Східної Європи. По-різному дивилися на вступ до Євросоюзу чеські політики та пересічні громадяни. Перші – оптимістично, другі – більш прагматично [15, с. 152; 32, с. 48].

Однак тоді процес "розширення ЄС" вже вступив у вирішальну фазу. У грудні 2000 р. в Ніцці було прийнято нову редакцію Амстердамського договору (1997 р.), текст якої врегулює питання реформування механізму прийняття рішень. На самітах Євросоюзу 2000–2002 рр. прозвучали заяви про можливість його розширення з 2004 р., офіційно називалися держави, котрі за умови успішного та своєчасного завершення переговорів зможуть стати повноправними членами. 24–25 жовтня 2002 р. в Брюсселі глави держав та урядів ЄС узгодили спільну позицію щодо запропонованих кандидатам умов вступу. 12–13 грудня того ж року в Копенгагені Європейська Рада ухвалила остаточне рішення про входження до Євросоюзу 10 нових членів: в число цих країн була включена й Чехія. В лютому 2003 р. набув чинності Договір Ніцци, який вносив зміни до інституційної будови ЄС і створював необхідні передумови для його розширення. Тоді ж було оприлюднено робочий варіант спільного документу країн-кандидатів [2, с. 4–5; 8, с. 31; 25, с. 107–110].

На шляху євроінтеграції перед новою чеською дипломатією постало й чимало неочікуваних проблем. Одна з них – звинувачення у протиправності декретів Президента ЧСР Е.Бенеша стосовно насильницького, "дикого" виселення німців з країни після Другої світової війни. Послідовність та гнучкість Праги у розв'язанні

такої складної проблеми принесла свої плоди. Чехи отримали від чиновників Євросоюзу запевнення, що питання про прийняття країни до лав організації не буде ставитися у залежність від відміни згаданих декретів, як того домагалися екстремістські кола Німеччини та Австрії. Ще однією проблемою стало впровадження жорсткого міжнародного контролю за роботою Темелінської АЕС неподалік від кордону з Австрією. Чехія виявила неабияку зацікавленість у пошуках компромісу, інакше Відень погрожував блокувати процес переговорів про її членство в ЄС [9, с. 45–49; 14, с. 84].

Церемонія підписання угоди про вступ до ЄС відбулася 16 квітня 2003 р. в Афінах. А 15–16 червня 2003 р. на загальнонаціональному референдумі за приєднання своєї країни до Євросоюзу висловилося 77,3% громадян ЧР, котрі взяли в ньому участь. Восени 2003 р. пробилися дебати в чеському парламенті з питання щодо майбутньої Конституції ЄС, які виявили чимало суперечливих моментів у підходах різних політичних сил стосовно євроінтеграції. Якщо представники правлячої коаліції (Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП), Християнсько-демократичний союз - Чехословацька народна партія, Союз свободи) виступали за те, щоб в цілому погодитися із запропонованим проектом, висловивши лише низку невеликих зауважень щодо питання про керівні органи Євросоюзу, то депутати від опозиційної Громадянської демократичної партії (ГДП) різко критикували уряд на європейських переговорах і піддавали сумніву необхідність Конституції ЄС як такої. Критичну позицію стосовно надмірного "єврооптимізму" правлячої коаліції зайняли й комуністи (КПЧМ) [17, с. 376–377].

1 травня 2004 р. на зміну статусу "активних спостерігачів" для низки держав, в тому числі для ЧР, прийшов статус повноправних членів Євросоюзу. Новий етап розширення перетворив ЄС із об'єднання 15 країн на союз 25 (наразі – 27) держав площею 3,9 млн кв. км з 456,3 млн чол. населення та 11,05 трлн дол. ВВП [11, с. 184, 211]. Незважаючи на те, що після вступу Чехії до НАТО та ЄС в країні почастишали прояви трансатлантичного та євроскептицизму, більшість фахівців продовжували висловлювати сподівання на його сприятливі наслідки, підкреслюючи, що політика уряду має бути "спрямована на посилення інтеграції Чехії до ЄС" [10, с. 74].

Справжнім "моментом істини" стали вибори чеських депутатів до Європарламенту в червні 2004 р. З 24 мандатів ГДП отримала 9, КПЧМ – 6, ЧСДП – 2. Політичний маятник знову хитнувся в бік ГДП, яка зуміла зайняти нішу критика ЄС і захисника національних інтересів. Додаткові бали в "скарбничку" демократів додавав Президент ЧР В.Клаус. Незважаючи на те, що за його прем'єрства Чехія подала заявку на вступ до Євросоюзу, він став його найгучнішим критиком [6, с. 240]. З часом "єврореалістична" позиція В.Клауса спричинила відмову Чехії підтримати разом з іншими країнами Лісабонський "Договір реформ", який в грудні 2007 р. прийшов на зміну Євроконституції. Лише 3 листопада 2009 р. Чехія, останньою серед країн-членів ЄС, підписала цей документ, отримавши гарантію того, що німці, виселені з її теренів після Другої світової війни, не будуть пред'являти майнових та матеріальних претензій до країни. Водночас важливе значення мав досвід, який ЧР набула під час головування в структурах Євросоюзу у першому півріччі 2009 р. Пріоритетами її головування було визначено економічну кризу, проблеми енергетики та становище ЄС у світі. В жовтні 2011 р. керівництво ЧР заявило про необхідність проведення референдуму щодо запровадження євро в країні [8, с. 78; 18].

Таким чином, досліджуваний період був вельми неоднозначним, але його результат є очевидним – пере-

творення Чеської Республіки в стабільну європейську державу з ринковою економікою та усталеною політичною структурою, котра увійшла до НАТО та ЄС в якості одного з найпідготовленіших претендентів. Новий зовнішньополітичний курс формувався чеською дипломатією не без певних коливань. Вирішення визначених завдань вимагало значних компромісів та виявилось доволі пролонгованим за часом. В певному сенсі, на думку аналітиків, "повернення до Європи" здійснювалось для чехів шляхом неабияких жертв та самообмежень. Однак динамічно й послідовно рухаючись шляхом європейської та світової інтеграції, ця країна стала повноправним загальновизнаним суб'єктом міжнародних відносин, важливим чинником миру та безпеки.

1. Глинкіна С.П. Центрально-Восточная Европа на пути в Евросоюз // Новая и новейшая история. – 2007. – №3. 2. Евробюлетень. – 2003. – Квітень. 3. Європеїзація Центральної та Східної Європи / Упоряд. Ф. Шіммельфенінг, У.Зедельмаер. – К., 2010. 4. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Л., 2002. 5. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – К., 2002. 6. Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – К., 2008. 7. Лібералізація руху капіталу в ході євроінтеграції: досвід країн Центральної Європи / За ред. А.О.Еліфанова.– Суми, 2007. 8. Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу. (90-ті рр. ХХ ст. – 10-ті р.р. ХХІ ст.). Погляд з України. – К., 2009. 9. Панек Я., Пешек И. Национальные и религиозные меньшинства на протяжении тысячелетней истории Чешских земель // Славяноведение. – 2003. – № 1. 10. Перкин Д., Шамшин И. Чехия: кризис завершён созданием нового правительства // Компас. – 2005. – № 19. 11. Політична географія і геополітика / За ред. Б.П. Яценка. – К., 2007. 12. Синенький А. Назад к германцам. Чешский путь в высшее европейское общество // Киевский Телеграф. – 2003. – 3–9 марта. 13. Страны Центральной и

Восточной Европы на пути в Европейский Союз. – М., 2002. 14. Україна і Європа (1990-2000 рр.). Ч. 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка. – К., 2001. 15. Центральноєвропейские страны на рубеже ХХ–ХХІ веков. Аспекты общественно-политического развития. Историко-политологический справочник. – М., 2003. 16. Чеклина Т. Чехия: накопление неблагоприятных тенденций // МЭ и МО. – 1998. – № 9. 17. Чехия и Словакия в ХХ веке: Очерки истории: В 2 кн. / Отв. ред. В.В.Марыина. – М., 2005. – Кн. 2. 18. Чехия сегодня // <http://www.czechtoday.cz/>. 19. Чорней П., Покорны Й. Краткая история Чешских земель до 2004 года. – Прага, 2006. 20. Шишелина Л.Н. Вишеградская четверка и Европейский Союз: разочарование в стабилизирующей роли ЕС // Современная Европа. – 2007. – №4. 21. Щодо механізму набуття Чеською Республікою членства в НАТО. – Прага, 1998. 22. Щодо підсумків інтеграції збройних сил Чеської Республіки в НАТО (1999–2002 рр.). – Прага, 2003. 23. Щодо підсумків 3-х річного членства Чеської Республіки в НАТО. – Прага, 2003. 24. Экономические реформы в Чешской Республике: вызовы и уроки // http://www.cato.ru/pages/137?idcat=204&gid_theme=194-42k/. 25. Этапы развития Европейского Союза (хронология) // Современная Европа. – 2001. – № 3. 26. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union. – Brussels, 1997. 27. European Commission. White Paper: Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union. COM (95) 163 final. – Brussels. – 1995. – 3 May. 28. European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993: Presidency // The European Councils: Conclusions of the Presidency 1992–1994. – Brussels, 1995. 29. Evropská (asociační) dohoda mezi ČR a Evropskou unií z 4. 10. 1993 // <http://www.euroskop.cz/167/sekce/asociacni-dohoda/>. 30. Koncepce zahraniční politiky České Republiky. – Praha, 1999. 31. Koncepce zahraniční politiky České Republiky na léta 2003–2006 // <http://stary.mepoforum.sk/index.php?id=111/>. 32. Kudy kam. Deset let po listopadu 1989 v průzkumech STEM. – Praha, 2000. 33. Pick O., Handl V. Zahraniční politika České republiky 1993 – 2004. Úspěchy, problémy a perspektivy. – Praha, 2004. 34. Pravidelná zpráva Evropské komise o České Republice za rok 2001. – Bruxelles, 13 listopadu 2001. 35. Zpráva o zahraniční politice České Republiky za období od července 1998 do prosince 1999. – Praha, 2000.

Надійшла до редколегії 17.02.12

Н. Ніколаєва, канд. іст. наук

ПРОВЕДЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО З'ЇЗДУ МОНАРХІВ У ЛУЦЬКУ В СІЧНІ 1429 РОКУ

У статті проаналізовано та систематизовано інформацію про важливу дипломатичну подію середньовічної історії України - проведення за ініціативи Великого князя Литовського Вітовта з'їзду європейських монархів у Луцьку у січні 1429 р. Особливу увагу приділено аналізу інтересів держав, представники яких проводили переговори в Луцьку. Визначено наслідки переговорів та їх роль в подальшій долі європейських країн.

The information about the important diplomatic event of the medieval history of Ukraine - initiated by Grand Duke of Lithuania Vytautas the Congress of European monarchs in Lutsk in 1429 is analyzed in this article. The special attention is paid to the investigation the interests the states whose representatives provided negotiations in Lutsk. The consequences of the negotiations and their role in the subsequent fate of European countries are defined in the article.

Постановка наукової проблеми.

З'їзд європейських монархів у Луцьку – це важлива дипломатична подія в середньовічній історії України, яка відбулася в Луцьку у січні 1429 р. З'їзд мав за мету розв'язати політичні та економічні питання тодішньої центрально-східної Європи. Вивчення з'їзду 1429 р. має велике значення для з'ясування ролі і місця українських земель та їх правителів в тогочасній Європі.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.

Про події з'їзду за останні два століття написано чимало книг, причому як українськими, так і польськими [1, 2, 3], російськими [4, 7, 18] та іншими авторами. Треба сказати, що постаті короля Ягайла та князя Вітовта досить добре проаналізовані в українській, російській та польській історіографії, а тому в книгах про них часто згадується і Луцький з'їзд 1429 р. Найновішими дослідженнями в українській історіографії з цієї теми є книга Т.Садовнік, О.Бірюліної, В.Барана [11], яка з 2005 р. була видана двічі) та Ф. Мандзюка і В. Окуневича [9]. Також слід зазначити нові праці П.Троневи́ча [13, 14, 15, 16, 17], С.Терського [12] та інших дослідників. В останні роки проводились наукові конференції, присвячені з'їзду 1429 р., матеріали доповідей їх учасників були опубліковані окремими виданнями [6].

Мета і завдання.

Метою статті є проаналізувати причини скликання Луцького з'їзду монархів 1429 р. та з'ясувати, які інтереси переслідували його основні учасники. Другим завданням є з'ясувати результати переговорів та прослідкувати, чи вони виконувалися згодом. Також важливим є простежити роль особистих та політичних стосунків між учасниками з'їзду на результати переговорів, адже цьому питанню досі в українській історіографії приділялося досить небагато уваги.

Виклад основного матеріалу. Передумови та причини проведення Луцького з'їзду монархів були наступними. Кревська унія (1385 р.) передбачала у перспективі об'єднання Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) і Польщі і цим самим не давала можливості литовським правителям розгорнути свої амбіції на утвердження самостійності ВКЛ. Польська Коронна рада уважно стежила за діями великого князя литовського, кидаючи підозру на будь-які іноземні контакти правителів Великого князівства Литовського [18; с. 339]. Вітовт (Вітаутас) Кейстутович, ставши у 1392 р. Великим князем литовським після тривалого протистояння, відчував цей тиск і мріяв про суверенність князівства. Його амбіціям посприяла битва 1410 р. під Грюнвальдом, де він відіграв значну роль у перемозі над лицарями Тевтонського ордену. Король угорський, германський, чеський